

جنگ شوراها

نگاهی به تشکیل شورای انقلاب و شورای سلطنت در زمستان ۱۳۵۷

✦ پژوهشگر: محسن ردادی

منبع: مرکز اسناد انقلاب اسلامی

در هر انقلاب اجتماعی، مانند انقلاب اسلامی ایران، بخش مهمی از انقلاب بر روی تنازع ساختارها می‌چرخد. یکی از آخرین ساختارهایی که در انقلاب اسلامی به زورآزمایی پرداختند «شورای سلطنت» و «شورای انقلاب اسلامی ایران» بود.

در زمانی که نهضت اسلامی مردم ایران مراحل پرشور خود را می‌گذراند، رژیم سلطنتی هر روز بیش از پیش اقتدار خود را از دست می‌داد. توازن قوا در عرصه‌ی سیاسی به نفع انقلابیون تغییر کرده بود و سلطنت به طور کامل مشروعیت خود را از دست داده بود. اوضاع شاه به قدری خراب بود که حتی معتمدترین اشخاص نیز از شاه حمایت نکردند.

۱. شورای سلطنت: در تاریخ ۲۳ دیماه ۱۳۵۷ و در آخرین روزهای اقامت محمدرضا پهلوی در ایران، شورای سلطنت تشکیل شد. ظاهر امر اینگونه نشان می‌داد که شاه برای اداره‌ی موقت کشور غیاب خود این شورا را تشکیل داده است. اما برخی شواهد نشان می‌دهند که این شورا وظیفه‌ای به مراتب مهمتر برعهده داشت. این شورا موظف بود تا با امام خمینی تماس بگیرد و در صورت امکان با دادن امتیازاتی با ایشان به توافق برسد. شاه به عملکرد این شورا بسیار امیدوار بود و به همین دلیل رئیس شورای سلطنت را شخصی انتخاب کرد که هم به روحانیت نزدیک باشد و هم مورد اعتماد دربار باشد. قدرتهای تأثیرگذار جهانی برای شورای سلطنت وظیفه‌ی دیگری رانیز پیش‌بینی کرده بودند. در صورتی که شورا در آشتی دادن شاه و امام خمینی شکست می‌خورد، زمینه را برای انتقال آرام قدرت از نظام سلطنتی به حاکمیت جدید فراهم می‌نمود. بنا براین طرح، شورای سلطنت با شرکت افراد روحانی و سیاسی تشکیل می‌شد. این شورا بلافاصله پس از تشکیل نام خود را به «شورای ملی» تغییر می‌داد. سپس با استفاده از اختیاراتی که به طور قانونی به صورت جانشینی شاه داراست، مجلس شورای ملی و مجلس سنا را منحل می‌نمود. سپس شاهپور بختیار نخست وزیر منصوب شاه را عزل سازد و فردی را که مورد نظر امام خمینی باشد به سمت نخست وزیری انتخاب نماید. سپس این شورا خود را نیز منحل نماید. به این ترتیب انتقال مسالمت آمیز قدرت در ایران فراهم می‌آمد. این طرح توسط نهضت آزادی تهیه و خدمت امام خمینی به پاریس ارسال شد. (۱) حضرت امام به شدت با این طرح مخالفت نمودند و آنرا رد کردند و طرد کل ساختار غیر قانونی سلطنت را خواستار شدند. این طرح زمانی مطرح می‌شد که ایران در اوج شور انقلابی بود و کشور در حالت اعتصاب به سر می‌برد. اگر امام چنین طرحی را می‌پذیرفت به معنای تأیید مشروعیت رژیم پهلوی و حکومت غیر قانونی محمدرضا شاه بود و این موضوع به هیچ عنوان قابل قبول نبود. ساختار شورای سلطنت: افرادی که برای شورای سلطنت انتخاب شده بودند به شرح زیر است: شاهپور بختیار، دکتر محمد سجادی، دکتر جواد سعید، علیقلی اردلان، عبدالله انتظام، ارتشید قره‌باغی، دکتر علی آبادی، محمد علی وارسته و سید جلال‌الدین تهرانی. از میان اعضای اعلام شده، دکتر علی آبادی از همان ابتدا استعفای خود را نوشته نزد آیت‌الله مطهری و شورای انقلاب نهاده بود. (۲) رئیس شورای سلطنت: پس از بررسی‌های بسیار شاه تصمیم گرفت ریاست شورای سلطنت را به سید جلال‌الدین تهرانی واگذار نماید. در ۲۶ دی

۱۳۵۷ در جلسه شورای سلطنت که در حضور شاه تشکیل شد تهرانی به ریاست این شورا انتخاب شد. او چند بار وزیر و سناتور شده بود و با علما رابطه‌ی خوبی داشت. او در سال ۱۳۰۷ در جریان دستگیری سید حسن مدرس همراه او بود. در ۱۳۲۶ در کابینه احمد قوام وزیر مشاور شد. در ۱۳۲۸ در کابینه محمد ساعد وزیر مشاور و سپس وزیر پست و تلگراف و تلفن شد. در فروردین ۱۳۲۹ در کابینه علی منصور وزیر پست و تلگراف و تلفن بود. در خرداد ۱۳۳۰ نایب التولیه آستان قدس رضوی شد. در بهمن ۱۳۳۲ وزیرمختار ایران در بلژیک و در مهر ۱۳۳۷ سناتور انتصابی از آذربایجان شد. ارزیابی شورای سلطنت: شورای سلطنت، نقطه‌ی پایان سلطنت محمدرضا پهلوی و وسیله‌ای برای انتقال سلطنت به فرزندان شاه بود. شمار زیادی از نیروهای سیاسی فعال، امیدوار بودند که به وسیله‌ی این شورا نهاد سلطنت در ایران را حفظ نمایند. شاه نیز تصور می‌کرد با استفاده از این شورا می‌تواند اوضاع را آرام نماید. اما

آنچه شاه آرزو می‌کرد و آنچه اتفاق افتاد فرسنگ‌ها از هم فاصله داشت. ۲. شورای انقلاب اسلامی: با اوج‌گیری نهضت اسلامی در سال ۱۳۵۷، اندیشه طرح تشکلی به نام شورای انقلاب در میان روحانیون معتمد حضرت امام(ره) پدید آمد که در سفر شهید مطهری به پاریس، این طرح با امام در میان گذارده شد. با موافقت معظم له، این شورا تشکیل گردید و اعضای آن انتخاب شدند. پس از آن امام خمینی(ره) طی اطلاعیه‌ای، اعضای شورای انقلاب اسلامی را تعیین و وظایف آن را برای مردم تشریح نمودند. معظم له در بخشی از اطلاعیه خویش فرمودند: «به موجب حق شرعی و بر اساس رأی اعتماد اکثریت قاطع مردم ایران که نسبت به این‌جانب ابراز شده است، در جهت تحقق اهداف اسلامی ملت، شورایی به نام شورای انقلاب اسلامی، مرکب از افراد با صلاحیت و مسلمان و متعهد و مورد وثوق، موقتاً تعیین شده و شروع به کار خواهند.» (۳) ساختار شورای انقلاب اسلامی ایران: بنیاد این شورا در آذر ماه سال ۱۳۵۷ در پاریس و با مشورت امام خمینی (ره) با یاران خود ریخته شد. شهید آیت الله بهشتی که در پاییز ۵۷ به دیدار امام خمینی (ره) رفت در زمینه تصمیم امام مبنی بر تشکیل شورای انقلاب می گوید: «در پاییز ۵۷، امکان ملاقات با امام در فرانسه فراهم آمده بود. دوستان مختلف به دیدار ایشان در پاریس می رفتند. یکی از مسائلی که ایشان با دوستان مطرح می کردند این بود که چه کسانی هستند که می توانند در ساماندهی به نیروهای عظیم بسیج شده ی مردم ایران سهیم بوده و نقشی داشته باشند و چه کسانی هستند که می توانند پس از موفقیت در اداره ی جامعه مسئولیتی بر عهده بگیرند. بنابر این برای ایشان دو مطلب مطرح بود: ۱- کسانی که بتوانند در ایران با حضورشان به همگانی تر و گسترده تر شدن حرکت اجتماعی شتاب بدهند ۲- کسانی که پس از پیروزی بتوانند در اداره ی جامعه نقشی بر عهده بگیرند.» اعضای شورای انقلاب اسلامی عبارت بودند از: حضرات آیات سید علی خامنه‌ای، سید محمود طالقانی، سید محمد بهشتی، مرتضی مطهری، اکبر هاشمی رفسنجانی، سید عبدالکریم موسی اردبیلی، محمدرضا مهدوی کنی و آقایان یدالله سبحانی، مهدی بازرگان و عباس شیبانی و... در آستانه پیروزی انقلاب، اعضای این شورا، مهندس بازرگان را به عنوان نخست وزیر دولت موقت پیشنهاد کردند که حضرت امام با این پیشنهاد موافقت نمودند. امام خمینی چند ماه قبل از پیروزی انقلاب اسلامی فرمان تشکیل شورای انقلاب را صادر کردند که نامه ایشان به شهید بهشتی در همین رابطه است. به دلیل شرایط اختناق و سرکوب در ایران، تشکیل این شورا و اعضا و جلسات آن به صورت مخفی بود، اشارات و رموز نامه نیز حاکی از آن است. نامه مذکور در تاریخ ۱۴ آبان ۱۳۵۷ مرقوم گشته است. متن نامه بدین شرح است: بسمه تعالی ذی‌الحجه ۱۳۹۸ پس از اهدای سلام و تحیت، وقت دارد سپری می‌شود و من خوف آن دارم که با عدم معرفی اشخاص، مفسده پیش آید. بنا بود به مجرد آمدن ایشان «م. ط» [شهید مطهری] با اشخاص مورد نظر یکی یکی و جمعی ملاقات کنید و نتیجه را فوراً به این جانب اعلام کنید. و نیز مرقومی که معرفی باشد با خط و امضای عدد معلوم بفرستید. من در انتظار هستم و باید عجله

شود ، و نیز استفسار از بعضی آنها برای مسافرت به خارج. در هر صورت همه موضوعات که به شما و ایشان تذکر داده شد، لازم است با عجله انجام گیرد و اگر اشخاص دیگری نیز پیدا شد ملحق شود. و السلام. (۴) رئیس شورای انقلاب اسلامی ایران: آیت‌الله شهید مطهری به عنوان رئیس شورای انقلاب اسلامی ایران شناخته می‌شود. آیت‌الله رفسنجانی در رابطه با نقش استاد مطهری چنین می‌نویسد: «طبعاً چون امام حرف‌ها را برای ایشان زده بودند، مرجع برای ما ایشان بودند. بیشتر نص امام را از ایشان بایست می‌شنیدیم... ایشان بیشتر از ما مسائل فکری برایشان مطرح بود تا عملی و در گذشته هم این طوری بود. در شورای انقلاب هم این طوری بود. خیلی مواظب بود که خطوط انحرافی فکری که آن روز در جامعه ما وجود داشت و سر و صدا هم زیاد داشت. اینها در شورای انقلاب راه پیدا نکنند.» ارزیابی شورای انقلاب اسلامی ایران: تشکیل این شورا اولین اقدام عملی در جهت اداره‌ی کشور به شمار می‌رود. چنان‌که در همان زمان پیش از پیروزی انقلاب بسیاری از مشکلات مردم را حل نمود. به علاوه زمینه‌ی انتقال حکومت از سلطنت به جمهوری اسلامی را فراهم نمود. سه هدف ساماندهی انقلاب ، وارد آوردن آخرین ضربات به پیکر نیمه جان رژیم سفاک پهلوی و کمک به اداره کشور پس از پیروزی را می‌توان از اصلی‌ترین و کلی‌ترین اهداف تاسیس شورای انقلاب دانست. در حالی که شاه آخرین تلاشها را برای استمرار رژیم سلطنت انجام می‌داد و قدرتهای حاکم بر منطقه هم کوشش داشتند راه حل مناسبی که با منافعشان تطبیق داشته باشد بیابند همه نیروهای مخالف انقلاب به تشکیل حکومت بختیار رضایت دادند و به توافق رسیدند. به خصوص آمریکا مستقیماً مسئولیت نگهداری بختیار را بر عهده گرفته و تمام کوشش‌های باطن و ظاهر را به کار می‌گرفت تا به نحوی شعله‌های انقلاب ولو به صورت موقت خاموش سازند. در این میان رهبری انقلاب به موقع ضربات مهلکی را بر رژیم در حال احتضار وارد می‌ساخت که تشکیل شورای انقلاب یکی از همین تصمیمات کوبنده بود. (۵) به هر حال شورای انقلاب به عنوان اولین نهاد انقلابی در ایران توانست کارویژه‌های خود را به شکل مطلوبی انجام دهد و حتی پس از انقلاب هم نقش مهمی را در عرصه‌ی سیاسی کشور ایفا نماید. از جمله اقدامات شورای انقلاب، می‌توان به تصویب اساسنامه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، ملی شدن بانک‌ها، سامان بخشیدن به دادگاه‌های انقلاب، برگزاری همه‌پرسی در رابطه با نظام جمهوری اسلامی، بررسی پیش‌نویس قانون اساسی، تصویب آیین‌نامه‌های مجلس خبرگان و برگزاری انتخابات ریاست جمهوری و مجلس شورای اسلامی و... اشاره کرد. مسؤولیت شورای انقلاب تا زمان تشکیل مجلس شورای اسلامی به طول انجامید و از تاریخ ۷ خرداد ۱۳۵۹ وظایف این شورا به مجلس و شورای نگهبان واگذار گردید. ۳. پایان جنگ شوراها: در روز ۲۸ دی سید جلال‌الدین تهرانی رئیس شورای سلطنت، وارد پاریس شد. بختیار به روابط قدیمی سید جلال با روحانیت امیدوار بود. اما تلاش رئیس شورای سلونت برای ملاقات با امام بی‌نتیجه ماند. جواب امام صریح و روشن بود: با هیچیک از نماینده‌های سلطنتی ملاقات نخواهم کرد. شرط ایشان برای اجازه‌ی ملاقات به تهرانی ، استعفای وی از شورای سلطنت بود. مضافاً او باید در متن استعفانامه تأکید کند که شورا غیرقانونی است. تهرانی نیز ناچار استعفانامه‌ی خود را امضا کرد و به امام تقدیم نمود. (۶) يكشنبه ۱ بهمن ماه ۱۳۵۷ هجری شمسی مطابق با ۲۲ شهر صفرالمظفر ۱۳۹۹ هجری قمری . قبول ریاست شورای سلطنت از طرف اینجانب فقط برای حفظ مصالح مملکت و امکان تأمین آرامش اجتماعی آن بود ولی شورای سلطنت به سبب مسافرت اینجانب به پاریس که برای نیل به هدف اصلی بود تشکیل نگردید. در این فاصله اوضاع داخلی ایران سریعاً تغییر یافت به طوری که برای احترام به افکار عمومی با توجه به فتوای حضرت آیت الله العظمی خمینی دامت برکاته مبنی بر غیر قانونی بودن آن شورا آن را غیرقانونی دانسته کناره گیری کردیم. از خداوند و اجداد طاهربین و ارواح مقدسه اولیای اسلامی مسئلت دارم که مملکت و دولت مسلمان ایران را در ظل عنایت حضرت امام عصر عجل الله فرجه از هر گزند مصون داشته و استقلال

وطن عزیز ما را محفوظ فرمایند. محمدالحسینی سید جلال تهرانی سرانجام با استعفای رییس شورای سلطنت در اول بهمن شورای سلطنت بدون هیچ اقدامی در راستای اهداف تعیین شده پس از فعالیتی يك هفته‌ای، عملاً منحل شد. پی‌نوشتها: ۱- سائلی کرده ده، مجید، شورای انقلاب اسلامی، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۴، صفحات ۸۵-۸۸-۲- بهنود، مسعود، از سید ضیا تا بازرگان، تهران، جاویدان، ۱۳۷۷، صفحه ۸۶۹-۳- صحیفه امام، ج ۵، ص: ۴۲۷-۴- صحیفه امام، ج ۴، ص: ۳۰۸-۵- <http://irdc.ir/article.asp?id=1453> ۶- بهنود ۸۸۶